

İSLAM VE BATI MEDENİYETİNDE YAŞLI/İHTİYAR YAKLAŞIMI

Mehmet ALTUNTAŞ, TİHEK Kurul Üyesi, Mart 2019

<https://insanhaklari.wordpress.com/2019/03/29/islam-ve-bati-medeniyetinde-yasli-ih-tiyar-yaklasimi/>

Yaşlı/İhtiyar Kavramı

Sağlık Bakanlığının 2002 tarihli “Yaşlı Sağlığı Programı”nda yaşlılığı biyolojik, fizyolojik, duygusal ve fonksiyonel açıdan olmak üzere farklı şekillerde tanımlamaktadır. Yaşlanmaya bağlı olarak insan vücudunun yapı ve fonksiyonlarında meydana gelen değişiklikler biyolojik yaşlılık; değişikliklere bağlı olarak ortaya çıkan kişisel ve davranışsal değişiklikler fizyolojik yaşlılık; kişinin kendini yaşlı hissetmesine bağlı olarak yaşam görüşü ve yaşam şeklinin değişmesi duygusal yaşlılık ve aynı yaşta olan bireylerle karşılaştırıldığında toplum içinde fonksiyonlarının devam ettirilememesi ise fonksiyonel yaşlılık olarak adlandırılmaktadır.

İhtiyar kelimesi önceleri yaşlı acuze anlamında kullanıldığı gibi seçme seçilme ehliyetine sahip kişi anlamına da gelmektedir. İhtiyarlık (Yaşlılık) Allah Teâlâ'nın fitrî bir kanunu, hayat ağacının aldığı son şekildir. Çocukluk, gençlik, olgunluk, dönemi derken ömrü olan herkes kendini ihtiyarlık potasında buluverir. Artık insan bu devrede güçlülük yerine âcizlik, güzellik yerine çirkinlik, ilerleme yerine gerileme, sıhhat yerine hastalık gibi kaçınılmaz hallerle baş başa kalır. Yaşlanmak veya ihtiyarlamak ömrü nasip olan her insanın muhakkak yaşayacağı bir evredir. Bu evreyi nasıl geçireceğimiz büyük oranda daha önce nasıl yaşadığımıza bağlıdır. Geniş ailenin unutturulduğu ve çekirdek ailenin yaygınlaştığı son yüzyılımızda tek başına evinde ölü bulunan hatta cesetleri kokan insan hikâyelerini daha sık duyar olduk. Bu neviden haberler Avrupa ülkelerinde sıradanlaşmış olmasına şaşırmasak da ülkemizde yaşanmaya başlamasına üzülmemek elde değil.

Yaşlılar için geçmişte “ihtiyar” denildiğini, kelimenin anlam değiştirerek, kötü bir anlamı varmış gibi bir algı oluşmuştur. Hâlbuki ihtiyar kelimesi akıl baliğ demektir, akli başında olan, iradesi elinde olan. Bizim toplumumuz ihtiyarı, yaşlıyı sever. Bazı toplumlarda yaşlıların ötekileştirildiğine, farklı bir ortamda yaşamaya mahkûm edildiğine şahit oluyoruz. İnsan hakları teorisinde çocuklar ve engelliler gibi dezavantajlı gruplar arasında sayılabilen yaşlıların hayatlarında zorluklarla karşılaşmamaları için hem din hem de geleneklerimiz yaşlıya ihtimam gösterilmesini öğütler.

İslam Medeniyetinin Yaşlı/İhtiyar Yaklaşım

İhtiyar ya da yaşlı olarak adlandırdığımız bir dönemi ifade eden kavram her insanın ömrü yeterse yaşaması mukadder bir dönemini ifade eder. Seçme ve seçilme ehliyetine sahip insanın en verimli ve tecrübe dolu çağıdır bu zaman aralığı. İslam medeniyetinin ihtiyara yaklaşımı her canlının değerli görüldüğü bir anlayışla aynı çizgide buluşur. Engelli ve çocuklar gibi dezavantajlı kişilere yaklaşımında bir merhamet ruhu vardır. Mekanik değildir bu yaklaşım. Bu gün sömürge zihniyetin ürünü güney Amerika, Afrika ve Asya'da insanların köleliğinden beslenip temayüz eden ve dünyayı hegemonyasına alan kapitalist materyalist Batı medeniyeti yaşlı insanların bakımı meselesini yalnızca bir konfor meselesi olarak görmekte, baştan atılması gereken ayak bağı olarak gören bir yaklaşıma sahiptir. İslam medeniyeti ise anaya baba-baya bakmayı bir hak olarak görmekte ve Allahın emri gereği bir ibadet olarak görmektedir. Ne demişti aziz peygamber: Cennet anaların ayakları altındadır. Ahiret inancına sahip bir ihtiyar için bu evre bir vuslat evresi iken materyalizme göre bu evre yaşlı insanı üretmeyen fazlalık olarak görmektedir. Geleneklerimiz ve değerlerimiz bu duyarsızlığın karşısında kendince önlemler almaya çalışıyor ancak batıda kaybolan aile değeri yeniden diriltilmeye çalışılırken, biz de ihtiyar dede, nine anne baba ve torunlardan müteşekkil müreffeh birlikteliğin değerini anlamaya çalışmalıyız.

İslam Medeniyeti hem İslam dininin emir buyrukları, Allah Resulünün bize kadar tevatüren gelen Kurana göre yaşadıkları, uyguladıkları ve sözleri ile İslam'ı kabul edip iman etmiş Türk, Arap ve İran vb milletlerin kültürlerinden, geleneklerinden ibaret bir birikimden oluşmaktadır. Ziya Gökalp millî kültürü meydana getiren din, ahlâk, hukuk, rasyonel faaliyetler, estetik, dil, ekonomi ve teknik gibi unsurların değişik milletlerin ortak hayatında aldığı şekle medeniyet diyor.

İslam medeniyeti anne karnından, bebekliğe oradan yaşlılığa ve daha sonra mezara kadar her aşamada insanı, insan olmaya davet eder ve esas olarak hüznü ve sefilliği değil bu dünyada refahı ve mutlu olmayı amaçlar. İslam'da ahiret inancı bu dünyada sefil yaşamının gerekçesi değil bu dünyayı cennete çevirmenin gerekçesidir.

İslâm hukukuna göre cizye, İslâm devletinin Müslüman olmayan vatandaşından askerlik hizmeti karşılığında alınan bir vergidir. Bu bakımdan kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve din adamları bu vergi ile yükümlü değildir. Burada yaşlılara pozitif ayrımcılık yapılarak ihtimam gösterildiği görülmektedir.

Cahiliye devrinde yapılan savaşlarda Araplar çocuk, kadın, yaşlı, hasta demeden hasımlarına acımasızca saldırır, esirleri çok defa işkence ederek öldürürlerdi. Çocukları ok atmak için hedef tahtası gibi kullanır, esirlerin organlarını kesip işkence ederlerdi. Hz. Peygamber, savaşın hedefini îlâ-yı kelimetullah (Allah'ın adını yüceltmek için cihad) olarak belirledi ve bütün bunları yasakladı. Mesela o, Hayber Gazvesi'ne çıkarken ashabına ganimet için değil Allah için savaşacak olanların ordusuna katılabileceğini söylemişti. Düşmanların çocuk ve kadınlarının, savaşa katılmayan yaşlı, hasta ve din adamlarının öldürülmesini, hayvanların ve mahsullerin yağmalanmasını, ağaçların kesilmesini, öldürülen düşman askerlerinin organlarının kesilmesini yasakladı.

Kısa sürede Afrika'dan İspanya'ya, Balkanlardan Çin'e kadar yayılan İslam'ın insanın ruhuna hitap eden yönü ile bunu başardığı söylenebilir. Arap ve Endülüs Emevi Devleti ve Selçuklu Osmanlı Türk Devleti geleneklerinin insanlığa kazandırdığı medeniyetin bu günkü Batı Medeniyetini derinden etkilemiş olduğu konuyla ilgili tarihçilerin ekseriyetince kabul edilmektedir. 17. Yüzyıldan itibaren Avrupa'da yaşanan Reform ve Rönesans'ın etkisi ile maddi ve teknik zenginliğin kapılarını aralayan Batı bu gün emperyalizmin ve kapitalizmin gücü ile küresel güç haline gelmiş ve başat kültür olarak kendi değerlerini insanlığa dayatmaya başlamıştır.

Batı Medeniyetinde Yaşlı Kadın

Batı medeniyetinin yaşlıya bakışına dair bir örnek de Cadı avı olarak adlandırılan kültürün ortaya çıkmasıdır. Ortaçağ Avrupa'sında cadı avı hadisesine otlarla tedavi yöntemleri araştıran büyücü olarak adlandırılan yaşlı ve çirkin kadınların konu olması tesadüf değildir. Cadı avı kültüründen, Kıta Avrupa'sında, 13 üncü ve 17 inci yüzyılları arasında özellikle Katolikliğe özgü bir fenomen olarak bahsediyoruz. Cadı aslında tam anlamıyla bir büyücü değildir. Kast edilen, kadının döneme özgü yeteneklerine paralel olarak atfedilen unsurlarla şekillenen bir cadıdır. Bu sebeple de cadı avının kurbanı olan kişiler genellikle ebellekle ya da otlarla uğraşan, çirkin ve yalnız yaşayan, yaşlı ya da dul kadınlardan oluşuyordu. Bu kadınlar şeytanla işbirliği yapmak ve Sabbat'ta bir araya gelerek "sapkın ve korkunç" ayinler yapmakla suçlanırdı.

Farkında değiliz ancak Batı medeniyeti yaşadığı bu buhranı aşmak için arayışta. Yeniden aile değerlerini bulmaya çabalıyor. Dindarlığın %10 lara gerilediği pek çok Avrupa ülkesi yaşlanan insanları bakımı için kurumlar kurup onları kendi başlarına terk ediyor. Pek çok Alman emeklisi Türkiye'ye gelerek otellerde emekli maaşları ile zamanlarını geçiriyorlar ve bu politika Alman Devleti tarafından da teşvik ediliyor.

Avrupa’da Yaşlı Bakımı

Avrupa’da sosyal durum giderek değişiyor, toplum yaşlanıyor, boşanmalar artıyor, bir kadın başına düşen ortalama çocuk sayısı azalıyor, kadınların iş piyasasındaki katılımı artıyor, emeklilik yaşı artıyor. Bütün bunlar evdeki yaşlıya bakacak genç aile ferdi noksanlığına sebep olacağından bakım hizmetlerine ciddi ihtiyaç doğuracaktır. Avrupa yaşlanan nüfusu ve küçülen işgücüyü emekli aylığı, yaşlıların bakımı, sağlık sistemleri gibi konularda pek yakında çok büyük ekonomik güçlüklerle yüzleşmek zorunda kalacak. 21. yüzyıla girerken Avrupa nüfusunun %17’si 65 yaşının üzerindedir. 2025 yılında bu oranın %20’yi aşacağı tahmin edilmektedir.

Avrupa’da, bakım evlerinin maliyetleri yüksek, fonksiyonelliği az olduğundan son yıllarda hızla evde bakım hizmetleri yaygınlaştırılmaya çalışılıyor. Yunanistan ve İtalya’da bakım evleri çok azdır ve yaşlı nüfusun hızlı artışı aile fertleri için büyük bir sorun yaratmaktadır. Bunun çözümü olarak maddi durumu iyi olan aileler yurt dışından insanlar getirtmekte veya yabancı gurbetçilerden destek almaktadırlar.

Kanguru Ev Modeli: Dede, Nine, Çocuklar ve Torunlar Bir Evde

Ülkemizde çekirdek aile modelinin yaygınlaşması ile büyük aile modeli ve buna dayanan aile değeri zarar görmüş, bireyler egoistleşmiş ana babanın torunları ile kalabileceği evler yerine kentlerde dar ve ruhsuz evler türetilmiştir.

Son yıllarda yaşlı bireylerin korunması ve bakımı amacıyla yeni bakım modelleri üretilmektedir. Ülkemizde özellikle Anadolu’da yüzyıllardır süregelen yaşam modellerini referans alan “Kanguru Ev Tipi” bakım türü yine son dönemlerde en çok tartışılan modellerden birisi olmuştur. Kanguru Evler, ortak bir yaşam alanına açılan ve karma nüfus gruplarını barındıran bir yapılaşmayı amaç edinmektedir. Bu nedenle değişik sosyo-ekonomik gereksinimleri olan nüfus grupları bir arada dayanışma içinde yaşamın daha kolay sürdürülebilir olmasını sağlayabilmektedir.

Hollanda da muhafazakâr Hükümet partisi (CDA) Hıristiyan Demokratlar Birliği parçalanmış ailenin korunması amacıyla bir proje yarışması düzenlenmiş. Türk asıllı bir mimarın Anadolu’da halen yaşayan geleneklerimizden esinlenerek ürettiği ev projesi ödül kazanmaya değer bulunuyor. Bu projenin adı “Kanguru Ev Modeli”.

Muhterem Prof. Dr. Faruk Beşer de bir yazısında Hollanda’da tanıştığı adı geçen Türk mühendisin, İslamî değerlerden hareketle böyle bir proje üzerinde çalıştığını, “Kanguru Ev tipi”

dediği bu ev tipinin Hollandalıların çok dikkatini çektiğini ve bu sebeple basının adeta ilgi odağı haline geldiğinden bahsetmekteydi.

İslam ve doğu geleneğinde yeralan geniş aile modelini yeniden kazanmak için hazırlanan Kanguru evleri olarak tabir edilen bu mimari projeye göre göre büyük ölçekli birbiriyle ilişkili evler yapılmalı. Bu yapılacak evlerde, dede, nine, çocuklar ve torunlar hep birlikte bir çatı altında yaşamalı. (CDA) partisi milletvekili Mirjam Sterk'e göre bu proje en ideal çözüm.

Projeye göre “Kanguru evler” birbirine bağlı olacak şekilde iki farklı evden oluşması, anne baba ve çocukların üst katta, yaşlı ve bakıma muhtaç olanların birinci katta kalacak şekilde iki kattan oluşması, veya yan yana yapılacak iki evin tek girişi olması, bağımsız ayrı ayrı evlerin birlikte ve tek çatı altında olması kısaca tüm ailenin kalabileceği büyüklükte bir ev olması öngörülmüştür.

Mirjam Sterk “Bu ev modelinin hem dede ve nine için hem de aile reislerin için en ideal ev modeli olduğu, anne ve babanın huzur içerisinde işine gidip çalışabileceğini söyledi. Yine anne ve babanın dede ve nineye de bakabileceklerini ve böylelikle bakım sorunun azalacağını” söylüyor. İslam Medeniyetinin öngördüğü bu çözüm halen yaşatılırken kıymeti anlaşılmamış olabilir ancak Hollanda, Danimarka ve Norveç gibi sosyal ve ekonomik açıdan müreffeh ülkeler bizim unutturmaya terk ettiğimiz bu değerleri keşfetmeye ve uygulamaya çalışmaları manidardır.

Her yaşlıya evde bakmak mümkün müdür?

Yaşlıları huzurevlerinde bakımevlerinde terk edilmiş halde bırakmak yerine mümkün olduğunca kendi evlerinde, aile ortamlarında zamanlarını geçirmelerini sağlamaya, onların bakım ve ihtiyaçlarını kendi ailelerinin içinde karşılamaya çalışmak gerekir. Ancak ileri derecede demans-geriatri hastası olan yaşlıların bakımı teknik olarak mümkün olmaması halinde ise yaşlıları huzurevlerinde, yaşlı bakım evlerinde ağırlanması onların sağlıkları için daha iyi olabilecektir. Hayatının son yıllarını Alzheimer alzaymır (alzheimer) rahatsızlığına duçar olan anneanneme bakan annemin ona bir çocuk gibi yemek yedirmesini unutmam. Tıpkı bir çocuk gibi onunla ilgilenir ve gönlünü alırdı. Bir huzurevine terk etmeyi düşünmez ve bunu kendisi için kabul edilemez bir davranış addederdi.

Aile ve Sosyal Politikalardan sorumlu Bakan da bir açıklamasında “Yaşlı bakım evleri ve huzurevleri konusunda politika değişikliğine gittiklerini belirtti ve yaşlıların daha çok ev ortamına yakın, sosyal hayatın içinde bakımını planladıklarını, bunun gelenek ve göreneklere daha uygun olduğunu düşündüklerini ifade etti.” Bu gerçekten takdir edilmesi gereken bir yaklaşımdır.

Kur'anı Kerim ve Hadislerde Yaşlılık

Kur'an-ı Kerim'de ihtiyarlık/yaşlılık ile ilgili ayetler yer almaktadır. İnsanın hem bebeklik evresinde hem de yaşlılık evresinde acziyetine şöyle dikkat çekilmektedir. "Sizi topraktan, sonra nutfeden (sperma), sonra alâkadan yaratan, sonra bebek olarak çıkararak, sonra sizi güçlü kuvvetli bir çağa erişmeniz, sonra da ihtiyarlanmanız -ki daha önce vefat edenler de vardır- ve belli bir vakte ulaşmanız için yaşatan O'dur. Umulur ki düşünürsünüz!"

"Sizi Allah yarattı. Sonra sizi vefat ettirecek, daha önce bilgili iken hiçbir şeyi bilmez hale gelsin diye sizden bazı kimseler ömrün en zayıf (erzeli'l-ömr) çağına kadar yaşatılacak. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir ve her şeye kadirdir."

PeygamberEfendimiz (sav) de: Allahım! Âcizlikten, tembellikten, korkaklıktan, ihtiyarlayıp ele avuca düşmekten ve cimrilikten... sana sığınırım "

"Allah'ım!... İhtiyarlığın bunaklığına (erzeli'l-ömr) düşer olmaktan sana sığınırım" dualarıyla ihtiyarlığın bu müşkül halinden Allah'a sığınmıştır.

Doğrusu, tarih boyunca insan yaşlanmayı geciktirmek için türlü yollara başvurursa da buna muvaffak olamamışlardır. Günümüzde bir takım estetik ameliyat ve tedavilerle vücutta yüzeysel bir iyileştirme yapılabiliyorsa da, bedendeki çöküşün ve bedeninin zaman içinde tükenmesinin önüne geçilememektedir. Nitekim Peygamber efendimiz de bu duruma şöyle vurgu yapmaktadır:

"Ey Allah'ın kulları tedavi olunuz! Zira Allah Teâlâ ihtiyarlık hariç her hastalığın bir şifasını yaratmıştır."

Aslında insan ihtiyarlayınca bu dünyada ebedi kalma arzusu ile depreşir. Firavunun yaptığı gibi cesetlerini mumyalatarak ölümsüz olacaklarını sanırlar. Ancak ebedî hayatın yaşanacağı ahirete hazırlıklı olanlar için ölüm; ruhun kafesten kurtularak ebedî âleme göçmesi ve dünya meşakkatlerinden sıyrılması demektir. İhtiyarlık ise aslında bu vuslat halinin son basamağıdır.

Yaşlıların toplum içindeki konumlarını böyle değerlendiren İslâm onlara bir çocuktan daha fazla itina gösterilmesini istemektedir. Buna göre yaşlıların incelmış duyguları rencide edilmemeli, yaşlılıktan dolayı vuku bulabilecek bir takım halleri hoş karşılanmalı ve onların hayır duaları alınmalıdır. Ayrıca, piri fani olarak da adlandırılan ihtiyarların varlığının, rızkımızın genişlemesine vesile olduğu, bela ve musibetlere karşı birer kalkan vazifesi gördüğü unutulmamalıdır. Zira Efendimiz (sav) şöyle buyurmuştur:

“Zayıf ve düşkünlerinize dikkat ediniz! Zira siz ancak düşkünleriniz sayesinde yardım görür ve rızıklandırılırsınız.”

“Beli bükülmüş ihtiyarlar, süt emen bebekler ve otlayan hayvanlar olmasa idi üzerinize (bela ve) azap yağardı.”

Bu nedenle yaşlı kimselerin varlıklarına tahammül edememek, onlardan tiksirmek, bir an önce ölmelerini arzu etmek gibi menfi tavır ve düşüncelerin İslâm ahlâkında yeri yoktur. Dolayısıyla gerçek müminin çevresindeki yaşlıları, hele hele ihtiyar peder ve validesini tahkir edecek davranışlarda bulunması, onları huzur evi adıyla açılmış kimsesizler yurduna bırakması düşünülemez. Aksine onların huzur içerisinde hayatlarını devam ettirebilmeleri için imkân nisbetinde yanı başlarında hizmetlerine koşturması gerekir. Dolayısıyla bugünün genci -Allah ömür verirse- kendisi de yaşlanacak ve yaptığı hizmetin karşılığını mutlaka görecektir. Efendimiz (sav) buyuruyor ki:

“Allah Teâlâ, yaşından ötürü bir ihtiyara saygı gösteren gence, yaşlılığında hizmet edecek kimseler lutfeder.

Bir başka hadîs-i şerîfte de saçı sakalı ağarmış pîr-i fâni Müslüman’a saygı göstermenin Allah Teâlâ’ya duyulan saygı ve tazimden ileri geldiği ifade edilmektedir.

Bunun yanında Resûlullah (sav) gerek dünyevi gerekse uhrevi hususlarda ihtiyarlara daima kolaylık sağlanmasını tavsiye etmiştir. Malum olduğu üzere namazı çok uzatan imamı uyarırken yaşlı kimselere şöyle atıfta bulunmuştur:

“Sizden biriniz, insanlara namaz kıldırıldığı zaman, hafif tutsun. Çünkü onların arasında zayıf, hasta ve yaşlılar vardır...”

Yine Enes bin Mâlik’in nakline göre, birgün Hz. Peygamber’i görmek isteyen yaşlı bir adam gelmişti. Ahâli ona yol açmakta ağır davranmıştı. Bunun üzerine Nebiyy-i Muhterem (sav) “Küçüğümüze merhamet etmeyen büyüğümüze hürmet göstermeyen bizden değildir” buyurmuştur.

Ayrıca Mekke’nin fethinde Hz. Ebû Bekir yaşlı babası Ebû Kuhâfe’yi Müslüman olmak için Hz. Peygamber’in huzuruna götürünce, Resûlullah (sav) “- Şu ihtiyarı buraya kadar yormayıp evinde bıraksaydın ben onu ziyaret ederdim” buyurur. Hz. Ebû Bekir ise: – Onun size gelmesi daha uygundur, diye cevap verir. Efendimiz (sav) ‘in ihtiyar Ebû Kuhâfe’ye olan bu nazik davranışı Hz. Ebû Bekir’e karşı iltifatının yanında yaşlı insanlara duyduğu saygının bir ifadesi olarak görülmelidir.

Diğer taraftan Peygamber efendimiz savaş için gönderdiği mücahitlerine tavsiyede bulunurken, kadınlar ve çocuklar yanında ihtiyarlara da dokunmamalarını emretmiştir.

Dünya Yaşlanma Konseyi

İstanbul Merkezli Dünya Yaşlanma Konseyi Örgütü Türkiyede Gerontolog Dr.Kemal Aydın öncülüğünde 2009 yılında kurulmuştur. Dünya Yaşlanma Konseyi Genel Başkanı Dr. Kemal Aydın, 20 yıldır bu konuda çalışma yürüten nadir isimlerden birisidir. ellinin üzerinde ülkeden imzalar alındı ve dünyaya model olacak şekilde çalışma yürütmektedir.

1 Ekim “Birleşmiş Milletler Dünya Yaşlılar Günü” dolayısıyla Dünya Yaşlanma Konseyi’nin ortak organizasyonu ile gerçekleştirilen program ve projelerle ülkemizde yaşlıların hakları anlatılmakta ve Yaşlı Dostu Kentler projeleri ile yaşlar açısından yaşanabilir kentler oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Sonuç

İslam kadını genç olsun yaşlı olsun erkeğin eşi olarak görür ve insan onuru açısından eşit görür. Bunu hem Kuranı Kerim de hem de hadisi şerifler ile sahabenin yaşantılarından görürüz.

Mehmet ALTUNTAŞ

- Not: Bu makale [Kırklar Kulübü yayınları](#) arasından “İslam Medeniyeti ve Batı Medeniyeti Arasındaki Kırk Fark” adlı çalışmada yer alan 40 makaleden birisidir.